

MARTA ROBLES I MASSÓ

Universitat de Girona
mrobles6@xtec.cat

APELES MESTRES I JOAN MARAGALL, UNA AMISTAT ENTRE VERSOS I FLORS

Resum:

Apeles Mestres i Joan Maragall mantingueren una relació de simpatia recíproca la qual és documentalment provada per l'existència de diferents cartes escrites i rebudes entre ells. Ni l'antagonisme ideològic entre el republicanisme de Mestres i el catolicisme de Maragall ni la seva diferent concepció de la literatura van interferir a l'hora de poder establir una relació de caràcter personal. La seva amistat es basà, a banda de la necessària connexió o afinitat que anava més enllà de l'aspecte públic pel qual són coneguts, en una afició compartida, la de les plantes, i en la unió moral que els va adjuntar davant de certs paral·lelismes de tractament per part de la crítica alineada amb el Noucentisme, just al voltant de l'època en què es van conèixer i van començar el seu intercanvi epistolar.

Paraules clau: Apeles Mestres — Joan Maragall — amistat — Noucentisme

Abstract:

Apeles Mestres and Joan Maragall had a friendship that is proven and documented in the letters they exchanged over the years. Not even the ideological antagonism between Mestres' republicanism and Maragall's Catholicism, nor their different vision of Literature prevented them from developing a personal relationship. Their friendship was not only based on their connection beyond the public life in which both were renowned, but also in a shared interest: in plants, and in the moral bond that united them against certain parallels in the treatment received from the critics of the *Noucentisme*, right around the time when they met each other and started their epistolary exchange.

Key words: Apeles Mestres — Joan Maragall — friendship — Noucentism

Malgrat que Apeles Mestres i Joan Maragall eren força oposats ideològicament i poèticament, entre ells existí una relació d'amistat digna de ser referida.¹ L'objectiu del nostre article és posar en evidència llur amistat a través de l'aportació de proves concretes que la sustenten, com ara l'intercanvi de cartes, diferents visites personals i la comunió moral en què confluïren a causa del tractament crític paral·lel que reberen per part de les revistes alineades amb el Noucentisme just en el moment de gestació d'aquell moviment.

La relació personal entre Maragall i Mestres s'encetà a mitjans de la primera dècada del segle XX, segurament al voltant de 1906, ja que la primera carta que se'n conserva és justament d'aquell any.

¹ Seguint els criteris de transcripció d'*Haidé* per a les obres de Maragall i dels autors coetanis a ell, acceptem i reivindicuem escriure Apeles (i no pas Apel·les) com a *nom de plume*, amb perfecta coherència amb la voluntat que sempre va manifestar el propi poeta.

En aquella època, la carrera literària dels dos poetes passava per un moment de signe coincident, en el sentit que ambdós tenien l'èxit de cara. A principi del segle XX els –al cap de poc– futurs noucentistes atorgaren un lloc d'honor literari a Maragall. Tant és així que els integrants del grup de la revista *Catalunya*, capitanejat per Josep Carner, el batejaren com a «Rei dels Joves». Altrament, a mode d'homenatge, promogueren la publicació d'un recull dels seus articles del *Diario de Barcelona*, encapçalat per una «Endressa» del mateix Carner, el qual fou reproduït programàticament tant a *Catalunya* com a *La Veu de Catalunya*. En cal destacar la lloança que s'hi feia dels intents maragallians de revitalització i modernització de la festa dels Jocs Florals de Barcelona, on el poeta fou proclamat Mestre en Gai Saber en la convocatòria d'aquell mateix 1904.² Val a dir que, en la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, Mestres també havia revolucionat la festa poètica de la ciutat comtal, combatent-hi literàriament, via la seva activa participació, la poesia d'estètica ampul·losa i fons «carrincló» que hi dominava.³ Molts anys després, Maragall ho recordava amb les paraules que segueixen:

Quan estudiàvem, recitàvem en so de broma aquelles estrofes floralesques, encarquerades, que sempre tufejaven a cosa morta. Però el dia que van caure a les nostres mans les poesies de l'Apel·les, va semblar-nos que ens envaïa els pulmons d'un aire sa, d'un aire pur de muntanya. I aquelles estrofes, sí que les aprenguérem de memòria i les recitàrem a totes hores, però no ja en to de broma, sinó amb aire de triomf. Les *Alpestres* de l'Apel·les van impressionar-me tant, que l'any següent, visitant els Pirineus, vaig compondre les *Pirinenques*, suggestionat per aquell poema (Masferrer 52).

Durant els sis primers anys del Noucents, Mestres fou una figura literària altament reconeguda. A banda de ser una de les peces clau del ressorgiment del teatre líric català duta a terme pel Modernisme,⁴ estrenà aquella que acabarà esdevenint la seva obra dramàtica més popularment exitosa, la marina *Sirena* (1906). Paral·lelament, publicà diversos volums poètics prou ben considerats pels principals crítics literaris coetanis: *Poemes de mar*, la segona sèrie dels seus *Idil·lis* (1900), el poema *En Misèria*

2 La representativitat de la modernització jocfloralesca que els joves regionalistes atorguen a Maragall no se cenyirà exclusivament al certamen jocfloralesc de la capital comtal. Els «joves» del grup de *Catalunya* també intercediran perquè sigui escollit president dels Jocs Florals de Moià el 1904 i dels Jocs Florals de Girona de l'any següent. Margarida Casacuberta («Introducció») ha resseguit la relació de Joan Maragall i el grup de *Catalunya*.

3 Durant els anys vuitanta Mestres fou premiat en cinc convocatòries dels JFB. En totes les ocasions que hi fou guardonat no mancaren les crítiques del consistori al seu llenguatge poètic, el qual, inspirat en l'anomenat «català que ara es parla», era conceptuat d'excessivament col·loquial i, fins i tot, en ocasions, de vulgar. Així, el 1883, en atorgar-se-li la Flor Natural per l'idil·li *La Cigala i la Formiga* s'afirmà que aquella era una composició «absolutament perfecta si fos un poc menos difusa, sent levíssim i corregible algun petit defecte de llenguatge que se li nota». En la memòria de la següent edició del certamen jocfloralesc, en què Mestres obtingué la Viola d'Or i d'Argent per un altre idil·li, *Los dos Cresos*, s'hi llegeix: «aqueixa composició que en lo to pretén recordar els idil·lis grecs està duta amb una naturalitat i amb una traça que la fan simpàtica [...] amb tot i no ser d'una forma molt cuidada, sent de dordre que en lo decurs del diàleg l'afany de volguer-se mantenir en aquella naturalitat l'hagi fet caure algun cop fins al vulgarisme».

4 La primera temporada del Teatre Líric Català (1901) Mestres donà a conèixer dos drames lírics: *La Rosons*, amb música d'Enric Morera, estrenada al Teatre Tívoli el 22 de gener, i *Picariol*, estrenada el 23 de febrer al mateix teatre, amb la col·laboració musical d'Enric Granados. En la segona temporada del Teatre Líric Català (1903) s'estrenà una obra de Mestres-Morera, *La barca*, el 23 de setembre al Teatre Principal. Anteriorment, el mateix 1903, s'havia posada en escena l'òpera *Follet*, amb llibret de Mestres i música de Granados, al Teatre del Liceu. Al cap d'un parell d'anys, Mestres col·laborà en els Espectacles-Audicions Graner. En la primera temporada d'aquell projecte es reposaren dues obres seves –*La barca* i *La Rosons*–, i en la segona, quatre: *Nit de Reis*, amb música de Morera, estrenada el 20 de setembre de 1906; *Gaziel*, amb música de Granados, estrenada el 27 d'octubre de 1906; *Pierrot lladre*, amb música de Celestí Sadurní, estrenada el 24 de novembre de 1906; i *Joan de l'Os*, amb música de Morera, estrenada el 27 de setembre de 1907.

(1902), *Croquis ciutadans* (1902), *Poemes d'amor* (1904) i *Poemes de terra* (1906). Altrament, el 1906 publicà el seu primer llibre en prosa, *Records i Fantasies* (1906).

Tot i que hem pogut localitzar una carta adreçada per Maragall a Mestres de 1906, la primera trobada amical entre els dos escriptors tingué lloc el 1908, quan Maragall el visità a la torre del passatge de Permanyer de Barcelona. Abans d'entrar de ple en l'anàlisi de tot plegat, però, és cabdal tenir en consideració i analitzar la prèvia relació de caire professional que Maragall i Mestres havien tingut, volent o no, amb anterioritat.⁵ D'una banda, tocant a la competència prèvia entre les seves poètiques i, de l'altra, com a crític literari i poeta criticat respectivament.

Pel que fa al primer punt, no es pot obviar que Maragall desbancà Mestres i la seva poesia del lloc d'honor que ocupaven dins el panorama literari català i, concretament, dins les files modernistes.⁶ En aquest sentit, cal recordar que *L'Avenç* no únicament agombolà el poeta Apeles Mestres sinó que feu bandera de la seva ploma. Els versos mestresians eren la via a través de la qual marcar una frontera de no retorn amb la Renaixença jocfloralesca, ancorada en fonaments estètics i ideològics antimoderns i desfasats. Així, les pàgines de la revista fundada per Massó i Torrents eren plenes a vessar de la consciència de la crisi de la poesia romàntica. Per als seus crítics literaris, amb Ramon D. Perés al capdavant, la solució per salvar el gènere poètic a casa nostra era atansar-lo a les propostes estètiques naturalistes, erigint Mestres com a màxim representant de la tendència. En la primera etapa de la revista, en tractar sobre l'estrena de l'ídid·li dramàtic de Mestres-Rodoreda *La nit al bosc* (1883), ja havien significativament afirmat que el seu autor pertanyia «de cor a les legions de *L'Avenç*». Efectivament, en tots els articles bibliogràfics corresponents se subratllava amb vehemència l'originalitat, l'europeisme i la modernitat de totes i cadascuna de les obres poètiques que Mestres donava a conèixer: *Idil·lis* (1889), *Balades* (1889), *Cants íntims* (1889), *Margaridó* (1890),⁷ *La Garba* (1891), *Gaziel* (1891). No cal menystenir la col·laboració gràfica de Mestres en aquella publicació, il·lustrant-hi tant obres pròpies com d'altri i realitzant-hi orles i diferents elements gràfics de caire decoratiu. Tampoc no es pot deixar de tenir en compte el fet que Mestres fou un dels primers poetes reconeguts a donar suport a la reforma ortogràfica endegada per Casas i Carbó i Pompeu Fabra. El seu ràpid i clar posicionament a favor de la nova normativa fou emprat pels modernistes com a aval d'autoritat. En el número del 30 d'abril de 1891, amb les normes acabades de sortir del forn, s'hi agràia a Mestres el suport demostrat adaptant-hi el seu poema *Gaziel*: «donem al gran poeta les gràcies més complertes per haver-se posat al nostre costat d'una manera tant franca i resolta adoptant encara que no sigui més que en principi les nostres reformes ortogràfiques». («Apeles Mestres», *Gaziel* 127) El mateix 1891, Massó i Torrents, en una

5 A fi d'evitar qualsevol equívoc, cal precisar que usem el terme relació professional en oposició al de relació personal, és a dir, per a referir-nos a aquella relació que els poetes establien, havien establert i establirien en tant que poetes coetanis de ressò. No l'utilitzem, doncs, per a referir-nos a cap mena de lligam contractual ni a cap tipus de recerca de benefici econòmic mutu o unilateral.

6 Apeles Mestres liderarà una revolució en l'àmbit del llenguatge poètic català, amb la qual, com bé ha precisat Joaquim Molas (76), «preparà el terreny a Maragall, Rusiñol i tots els seus amics».

7 *Margaridó* es donà a conèixer en format de llibre el 1890, motiu pel qual se li tributà el primer homenatge a Mestres com a poeta, liderat pel Centre Català. El poema, però, ja era conegut per part del públic atès que amb ell Mestres havia estat guardonat en els Jocs Florals dissidents d'un parell d'anys abans amb un premi extraordinari ofert pel consistori, la Joia d'Or i Plata. En els Jocs del 1887, en canvi, passà completament desapercbut. El fet de no rebre-hi un premi ordinari ocasionà el trencament de Mestres amb la institució jocfloralesca. No va tornar a participar als Jocs Florals fins al 1908, quan, en ser-li concedida l'Englantina pel seu poema «Els pins», fou proclamat Mestre en Gai Saber.

conferència pronunciada el 12 de novembre al Centre Excursionista de Catalunya sobre la campanya lingüística de *L'Avenç*, destacava com un dels punts culminants de l'acceptació i difusió de les noves normes el fet que «el delicat i llegit poeta Apeles Mestres l'accepta en les seves obres amb espontaneïtat i convenciment». A partir de 1892-1893, però, la situació canvià substancialment i Apeles Mestres deixà de ser la nineta dels ulls dels modernistes, fins al punt de rebre una estocada important per part d'un dels crítics més combatius del moviment, Joan Brossa, el qual qualificà el poema *L'estiuet de Sant Martí* d'«inofensiu, manso i quasi quasi pueril» (B[rossa] 93).⁸ Efectivament, d'ençà d'aleshores els modernistes deixaren de tenir Mestres i la seva poesia naturalista, ja inoperants, com a referents i optaren per encimar un altre poeta i una altra poètica: Maragall i el seu verisme.

Pel que fa al segon aspecte esmentat, no es pot obviar la tipologia de crítiques literàries, marcadament ideologitzades, que Maragall havia realitzat sobre algunes de les obres poètiques de Mestres a les pàgines del *Diario de Barcelona*. Cal destacar especialment la lectura que feu de *Llibre d'hores* (1899), *Poemes de mar* (1900), la segona sèrie d'*Idil·lis* (1901), *En Misèria* (1902) i *Croquis ciutadans* (1902).

En abordar l'anàlisi del primer dels llibres, Maragall, centrant-se en aquelles peces del volum en què Mestres s'allunya circumstancialment de l'ortodòxia catòlica en tractar sobre les qualitats de Déu i la seva relació amb els homes, afirmava el següent:

Después [de la primera hora] van desfilando las horas en acompasada y luminosa danza, como visión de un poeta adorador de la vida por la vida. Esto, hasta ahora, ha sido muy característico de Apeles Mestres, y ha comunicado a sus obras una limpidez algo dura. Limpidez y dureza interior y exterior. Las poesías de este poeta impresionan fuertemente, pero, en general, no hacen soñar, no provocan presentimientos ni anhelos ulteriores: concluyen en sí mismas; son paganas. A veces penetran algo en el fondo, en el contenido de la vida, y al llegar al misterio de la muerte, consideran a ésta con una cierta serenidad un poco seca que no va mucho más allá del estoicismo pagano (OC I 110).

Maragall trobava a faltar en Mestres exactament el mateix que Brossa el 1893: la voluntat poètica de remoure consciències i produir efectes, mínimament revulsius, en els lectors. La seva crítica era prou clara en aquest sentit: «No hay duda que esto tiene una ruda belleza; pero como ideal de vida, sobre todo para un poeta de nuestro tiempo, parece poco». Maragall, òbviament, no podia combregar moralment ni amb el determinisme ni amb el vitalisme hedonista i sensualista que es desprenen implícitament d'algunes composicions del volum en qüestió. I és que la poesia de Mestres era als antípodes

8 Anteriorment, els de *L'Avenç* ja havien tocat el crostó a Mestres per la naturalitat literària amb què usava determinats castellanismes. Així, en abordar l'anàlisi del poema *Gaziel* posaven en relleu el fet que «entre una construcció ben catalana, per lo mateix que usa un llenguatge viu i natural, s'hi llegeixen algunes paraules que no pot admetre la nostra llengua» («Apeles Mestres. *Gaziel*» 127). Al cap d'uns mesos, en tractar sobre *Vobiscum*, els de la mateixa revista no s'estaven de dir que algunes de les poesies d'aquell llibre semblaven «sols pròpies d'un llibre pòstum. Algunes n'hi ha que, sense ser *indiscretas*, són molt inferiors a lo que sol produir l'Apeles; *Janua Caelli* i *Casus belli* són dugues composicions antiquades i de poc gust, que [...] fan de mal llegir posteriorment a *Margaridó*». Igualment, es referien com segueix a l'extemporaneïtat i al desfasament ideològics del poeta: «En *Vobiscum* s'hi veu un autor que encara s'inspira en pros i contres de religió, que es preocupa del nom i de la mort, que en política és possibilista» («Apeles Mestres. *Vobiscum*»).

comparada de les dues obres, la de Mestres en sortí clarament perdent. En primer lloc, per la manca d'unitat de les composicions que la conformen i, en segon lloc, per l'absència d'exemplificació que suposa del tarannà poètic del seu autor. El crític trobava a faltar en Mestres «pietat» i conservadorisme politicosocial a l'hora de poetitzar sobre la ciutat, o, el que és el mateix, hi detectava un excés d'aquell cinisme o «risa mala» que, segons ell, també sobrava a Rusiñol en algunes obres. Novament, notem aquí la fe de Maragall en l'ascensió poètica d'Apeles Mestres en el sentit eticomoral conservador que ell considerava condició *sine quan non* de la Poesia: «Eso mismo esperamos de Apeles Mestres [...]. Su camino de luz no lo vemos dilatarse en *Croquis ciutadans* como lo viéramos en obras anteriores, y hasta hemos encontrado en ésta algún retroceso a las tinieblas que nos ha apenado, como aquel *Nocturn* sin esperanza de aurora, y aquella agria *Malària* borrada cabalmente en seguida por el *Núvol blanc* que la sigue llevando un hálito de gloria» (OC II 196).

El Maragall crític, doncs, analitzava les obres de Mestres passant-les pel «sedàs depurador» de la seva moral poètica. El fet significatiu, però, és que Apeles Mestres mai no hi fou considerat com un poeta insalvable: el camí de la «purificació» sempre hi era possible.⁹ De ben segur que tot plegat propicià l'acostament personal entre els dos poetes o, si més no, no l'impedí.

La relació epistolar entre els dos poetes certifica que mantenien una connexió personal més enllà de l'estrictament professional, ja que ocasionalment deixaven de banda les qüestions poètiques per abordar temes quotidians o familiars. Certament, algunes lletres demostren com les converses literàries entre ells eren ben vives: s'intercanviaven les respectives opinions de les obres que anaven publicant, es regalaven exemplars dels llibres dedicats... Probablement Maragall no era un dels assidus a les concorregudes tertúlies literàries i artístiques de la casa d'Apeles Mestres, però sí que, com proven algunes cartes, el visitava ocasionalment. Cal subratllar el fet que es tractava de visites unidireccionals, ja que en aquella època Mestres encara no havia vençut l'agorafòbia que el privà de sortir del seu domicili entre 1893 i 1908.

La primera visita de Maragall a Mestres fou feta la tercera o quarta setmana del mes de març de 1908. Podem arribar a aquesta conclusió perquè en la primera de les cartes de Maragall, datada el 13 de març, en acomiadar-se'n li escriu: «I posseir-ne un exemplar dedicat per vostè mateix [de *Liliana*]: quina riquesa! No sé pas dir-li mon agraïment. Ja me'l coneixerà si un dia m'atreveixo a visitar-lo com desitjo i no goso fa temps, perquè sé lo delicat de la seva salut i sempre temo escaure'm a casa de vostè en hora inoportuna. Mes haig d'intentar-ho un dia o altre, i si en aquell moment no està per mi, li prego que no reperi en dir-m'ho, sense dubtar mai de mon bon afecte» (OC I 1008). I, en la segona carta, escrita el 31 de març, li explica: «Vaig restar tan prendat del seu Tibidabo... i de la ciutat que hi

⁹ «Els més sacsejats són els naturalistes [entengui's deterministes], els pessimistes, els cíncics inconscients, els romàntics d'esquella negra i els nois desavinguts. [...] Joan Maragall lluitava ardidament contra els escèptics desesperats o els idealistes decebut» (Pons 1234).

ha a sota, que no estranyi que qualsevol dia torni a trucar a la seva porta. [...] Li reitero més vivament que mai el testimoni de la meva amistat» (OC I 1008-1009).¹⁰

La segona visita no s'espaià gaire de la primera. Sabem que fou feta el 4 de maig de 1908 perquè l'endemà Maragall escrigué expressament al matrimoni Mestres per agrair-los el regal floral que li havia estat fet el dia anterior.

A banda de les tres cartes fins ara comentades i ja publicades (OC I 189-190) n'hem pogut localitzar una altra, igualment interessant, dins la documentació personal d'Apeles Mestres conservada a l'Arxiu Històric de Barcelona. Cal destacar-ne la forma propera, amical, amb què Maragall s'adreça a Mestres:

Estimat amic,

Arribo de Tona on he passat tot aquest mes i trobo a casa els seus llibres *La Perera* i *La Senyoreta*, junt amb la seva estimada lletra del 28 que contesto de seguida perquè sàpiga que els seus llibres han arribat a les meves mans i que me'ls emporto a Caldetes on penso passar el restant d'estiu i allí els llegiré a mon plaer assaborint-los amb la calma i delectació que mereixen les obres d'un tal poeta. Mentretant sàpiga que ja les tinc i com les agraeixo. Molt, molt, molt.

Que temps ha que no l'he vist! A mon retorn me faré una festa d'anar a saludar-lo.

Faci'm la mercè de presentar mos respectes a madame Mestres, i vostè rebí l'abraçada espiritual de son admirador i amic afectíssim,

Joan Maragall (Carta a Mestres, 20 de juny de 1909)

Continuant amb l'anàlisi de la bibliografia epistolar, en el fons personal de Joan Maragall dipositat a la Biblioteca Nacional de Catalunya, hem localitzat i pogut consultar un «Aplec de correspondència rebuda d'Apeles Mestres, de 9 cartes compreses entre els anys 1906 a 1911».¹¹

En la primera carta, datada el 17 de maig de 1906, encapçalada per «Amic Maragall (ja em permet dir-ho així, no és veritat?)», Mestres agraeix al seu interlocutor l'enviament d'*Enllà* i li fa saber que ell, al seu torn, li envia *Odas Serenas*, «que acaba de reimprimir en López, vençant a la fi la resistència que durant dotze anys he oposat a la seva reimpressió», acompanyades d'un exemplar de la *Sirena*. La remesa literària és feta amb humilitat: «l prengui la bona voluntat, en tot lo que de moment puc oferir-li». Al final de la lletra Mestres convida Maragall a anar a casa seva: «l ja que Mahoma no ha anat a la

10 L'anomenat Tibidabo era el nom amb el qual Mestres i els seus amics es referien a la part més alta del curiós jardí bastit damunt el terrat de casa seva.

11 A l'hora de transcriure els passatges de les cartes fins ara inèdites de Mestres a Maragall hem seguit els mateixos criteris de transcripció que *Haidé* aplica als escrits de Maragall.

mntanya, li fora tan gran sacrifici a la mntanya venir a Mahoma? Dispensi lo cursi de l'expressió que no per això és menos sincera».

La segona carta és del 14 de març de 1908. Mestres s'hi «congratula» de la «impressió» que el poema *Liliana* ha causat a Maragall i minimitza els seus problemes de salut: «No és tan dolenta la meua salut com suposa la llegenda». En el comiat, expressa la il·lusió amb què espera una nova trobada amb Maragall: «Compti, doncs, que l'espero amb els braços oberts».

En la tercera carta, datada el 2 d'abril de 1908, li agraeix els elogis dispensats a *Qüentos bosquetans* i li fa saber que la bona acollida que ha obtingut aquell seu primer recull de proses li ha fet pensar en treure la pols a d'altres contes que té guardats al calaix. En el comiat, l'emissor es mostra novament feliç de comptar amb les visites de Maragall: «M'afalaga el bon record que diu haver guardat de la visita que va fer-me, i no tan sols no m'estranyaré sinó que celebraré infinit que la repeteixi sempre que tinga gust de donar-me aqueix gust». En la postdata li promet que, en la visita següent, li farà conèixer el seu terrat-jardí: «No em perdono el no haver-li ensenyat una cosa molt curiosa –la curiositat més notable [...]– el meu terrat. L'hi reservo, doncs, per un altre dia».

La quarta carta no és considerable com a tal; en realitat, és una targeta postal que acompanya unes flors enviades per Mestres el 5 de maig de 1908: «Amic Maragall: suposant que dels cascalls i roselles d'ahir no degué arribar-hi res a casa, aquí li envio aquestes que tenen al menos l'avantatge de ser collides d'ara; llàstima que avui la collita no ha donat per més perquè això és un xic una loteria».

La cinquena lletra és del juny de 1909. A través d'ella Mestres envia al seu «estimat amic i confrare» un exemplar de *La Senyoreta*, obra que prèviament li ha estat premiada al Concurs d'obres Dramàtiques celebrat a Reus, i li pregunta si, amb anterioritat, ha rebut convenientment *La Perera*.

En la sisena carta, escrita el 6 d'abril de 1910, convida Maragall a casa seva a fi de poder gaudir d'uns balls que hi tindran lloc.

En la carta que segueix, del 28 de febrer de 1911, Mestres agraeix a Maragall l'interès i preocupació per la seva salut i el felicita per la publicació del seu nou volum *Seqüències*:

Estimat amic: sé que ha vingut, durant la meua malaltia a informar-se del curs de la mateixa; li agraeixo cordialment l'interès i així que la convalescència m'ho permeti tindrè el gust d'anar-li a manifestar de paraula.

I ara deixi'm aprofitar aquesta ocasió per unir la meua felicitació a la unànime que veig que li mereix la seva darrera obra, lo qual no és de sorprendre ni molt menos.

En acomiadar-se, Mestres es pren la llicència i la confiança de bromejar en termes de salut: «A vostè i a tots els seus Déu los guard d'infeccions i cap altre mall!». La vuitena lletra de Mestres a Maragall, conservada a la Biblioteca Nacional de Catalunya, és datada el 4 de març de 1911. L'autor de *Margaridó* hi felicita el seu amic per l'èxit obtingut amb el seu darrer llibre, *Seqüències*. Dels seus mots, se'n dedueix un fet prou previsible; el poeta Maragall que més agradava a Mestres era el poeta civil, no pas el «metafísic»:

Estimat amic,

Llegir-lo vol dir rellegir-lo. Doncs, em vaig passar tota la tarda llegint i rellegint les Seqüències, és dir, gosant-les. Ara bé, és clar que estic conforme en tot quan s'ha dit del «Cant espiritual», però que no hi ha res més en el llibre? Que no s'han adonat de moltes altres coses que hi han i que sembla que no han vist?

Perquè a mi m'han encantat les marines, totes!, i el «Primer dol, que, no sé si per lo lluny de mi que hauria estat escriure-la ni concebir-la, em sembla una peça magistral; i «La casa nova», [...] que hermosa!...

Ah, ara sí que s'ha acabat i ben acabat el «Comte Arnau»! Si és cert allò de que «nunca segundas partes fueron buenas», amb motiu d'aquest final –anomenem-lo aixís– vostè podrà afegir «pero terceras fueron mejores», perquè per mi –cito de memòria– ara em sembla lo més pur, lo més rodó, lo més ben tallat del poema.

També m'ha impresionat de debò la «Nova oda a Barcelona» [sic] per la seva valentia i originalitat.

En resum: una joia tot el llibre plegat. Repeteixo amb tot el cor la vulgaritat que se'm va ocórrer de moment, «en els pots xics hi ha la bona confitura».

I ara vol dir que no serà una temeritat publicar l'«Abril» després de la campanada que ha donat vostè?... Sospito que sí. En fi, ja sap per quins motius no puc tornar endarrere, però si és cas en el pecat portaré la penitència.

La novena i darrera carta torna a ser una targeta postal. Porta imprès un dibuix de la fada protagonista de *Liliana* i, del seu contingut, es dedueix que en ocasions la natura i els petits vius que habitaven al terrat de Mestres prenen el protagonisme als quefers literaris: «Amic Maragall: li remeto aquest tomet que va quedar-se damunt de la taula del despatx, és clar, com no vàrem entrar-hi més en baixant de Tibidabo».

Les diferències polítiques en cap cas van ser un problema a l'hora de propiciar o refredar la seva amistat. Tant l'un com l'altre anteposaven el sentiment catalanista i d'amor a la pàtria al republicanisme i al conservadorisme respectius.¹² Tocant a les discrepàncies poètiques, que no personals, entre Mestres i Maragall, és revelador el que en digué el nebot del segon, Josep Lleonart, el setembre de 1918 a *La Revista*:

12 Aquesta flexibilitat en relació amb el catalanisme és el que Prat de la Riba no perdonà a Maragall. Com és prou sabut, la per a Mestres valenta «Oda nova a Barcelona» (1909) del seu amic, gens cofoista ni idealista amb la realitat social de la Catalunya coetània, no va fer gaire gràcia als correlegionaris de la Lliga, malgrat que aleshores aquells ja no estiguessin programàticament interessats en l'ascendència maragalliana. Pel que fa a la no supeditació de les relacions personals a les ideològiques, és important ressaltar que Mestres havia mantingut una amistat molt propera amb mossèn Ramon Garriga, l'ermità de Samalús, al qual li va deixar beneir casa seva i del qual va rebre de bon grat el sagrament de l'extremunció en veure's morir. També cal citar en aquest punt el tracte que va tenir amb Verdaguier, en aquest cas una amistat de tipus epistolar (Robles 49-65).

L'Apeles Mestres és el poeta en vena en tot moment; canta com conversaria. Diríem que pensa en vers. I la seva inspiració pren volada així de la idea poemàtica com de l'acudit o la nota de color, tan aviat de lo familiar, com de l'anècdota històrica, com del concepte gosat o fatalista.

En aquest sentit seria com l'antítesi d'en Maragall, al qual poc anys abans de la seva mort, encara vareig sentir-li dir, entre amics que discutien temes poètics, que ell creia que calia tenir molt respecte a escriure en vers i que cada dia ho anava creient més. [...]

Poeta d'un subjectivisme inquietador a lo Bartrina, l'Apeles Mestres s'angunia del misteri del món, i misantrop a hores, es recalcarà sovint per aconsolar-se'n en la transformació constant de la vida o en la grandesa material dels panorames còsmics. És indubtable que aquest decantament a rumiar i aquest afany d'argüir sobre l'univers i l'home, amb els seus moments negres i els capbussaments en lo grandios, són en l'Apeles Mestres com una veritable passió, i així la veiem moure's de cap a cap de la seva extensa producció poètica, abrivant-se o decaient, acostant-se a la calma i perdent-se altre cop. És d'aquelles ànimes que hauran dit sovint frases equivalents a «tant-se-val» o «no analitzeu», i l'endemà recaurà en l'enriquiment i la misantropia, perquè en elles l'afany no és filosòfic sinó vital (Leonart, «*Tardanies*»).

Sintetitzant-ho amb altres mots, Mestres és vitalista en el sentit materialista del protagonista del seu poema *En Misèria* i Maragall en el sentit més metafísic que se'n pugui ésser, això és, com el seu darrer Comte Arnau. Efectivament, l'idealisme pagà i el republicanisme que són en el fons de la poesia de Mestres serà el que Maragall criticarà tothora en sentit negatiu.

A diferència dels noucentistes, però, Maragall en cap cas qüestionà Mestres per la seva expressió poètica naturalista, antiretoricista o popular. No en va, tots dos bregaren per intentar literaturitzar «amb penes i treballs el dialecte barceloní» (Castellanos, «Verdaguer i el Modernisme» 30). No és aleatori que Josep Pijoan («*Enllà de Juan Maragall*») col·loqués Apeles Mestres dins el grup «de los naturalistas o neo-románticos, cuyo sentido está concretado en el *Elogio de la palabra* y otros escritos de Maragall». Certament, els dos poetes compartien determinades actituds literàries, algunes d'elles contràries als postulats noucentistes, com ara la influència de Heine, l'antisonetisme o la creença en l'existència de quelcom transcendent anomenat inspiració poètica.¹³ També se n'hi podrien afegir d'altres, com ara el suport que donaren a Verdaguer en l'època del seu calvari o el fet que, simptomàticament, tots dos foren poetes de capçalera de l'anomenat Grup Modernista de Reus.

La confluència de Maragall i Mestres en la creença en l'existència de la inspiració poètica és indiscutiblement clara. Val la pena aturar-s'hi. En el cas del primer, no cal dir que forma part del seu credo poètic.

¹³ La influència poètica de Heine en Mestres arribà al seu punt àlgid en la traducció catalana que feu de l'autor alemany (*Intermezzo*). Altrament, fou referida molt sovint per la crítica coetània al poeta, la qual, no pas en va, el batejà com el «Heine català». La influència de Heine en Maragall, malgrat no ésser tan potent com en el cas de Mestres, és igualment present, tot i que, «si de vegades una situació inicial sembla recordar-ne una altra de Heine, es tracta d'una influència que tendeix a confondre's amb l'atmosfera més general del Modernisme» (Terry 30-31), de la qual se'n va ocupar Marisa Siguan («Contraban»). Tocant al posicionament antisonetista de Mestres i Maragall, cal recordar que, tot i que no serà fins al 1903 amb la conferència de Maragall a l'Ateneu Barcelonès («Elogi de la paraula»), i especialment el 1906, que la polèmica entre sonetistes (els *neoclásicos* de Pijoan) i antisonetistes (els *naturalistes* o *neoromàntics*) es radicalitzarà i provocarà clars decantaments, va ser Apeles Mestres qui va encendre la metxa de la batalla pel sonet el 1902, quan va publicar a *Juventut* el capítol del seu llibre inèdit *De poètica catalana*, dedicat a tractar sobre aquella forma mètrica.

El 1904 ja s'havia fet feiaent en el pròleg de *Poesies* de Francesc Pujols, on Maragall discernia sobre el moment crucial en què el poeta és al «zenit» i li cal, just, escriure. Més tard, com és prou sabut, a *Elogi de la Poesia* (1909) hi aparegueren diversos paràgrafs que així ho avalaren.

Maragall i els neoromàntics no teoritzaven poèticament des de zero, és clar; begueren dels grans romàntics del XIX (Schiller, Heine, Goethe...). El que sí feren expressament fou centrar-se més específicament en la discriminació entre el moment emotiu i el moment artístic. En paraules de Lluís Quintana (334), «aquesta distinció és important perquè Maragall reprimeix el poeta quan aquest estaria més inclinat a escriure, és a dir, quan ha quedat més fortament impressionat. [...] No és una observació banal, i és aquest punt precisament el que separa Maragall de tants poetes espontaneistes». I l'estudiós localitza aquesta distinció entre el moment emotiu i el moment artístic de la pràctica poètica en una carta enviada per Maragall a Carles Rahola datada el 6 de juliol 1911 (OC1 1083-1085). Però no és el cas –afegim nosaltres– d'Apeles Mestres, per al qual la inspiració no era el més important, sinó el que venia a posteriori. Ho explica com segueix a *De poètica catalana*:

El primer mestre de versificació és *la desconfiança*.

Partim del principi de que quan la inspiració ens dicta, ens dicta poesia, no versos. Els versos els hem de fer nosaltres; i en aquell moment de febre en què posem tota l'atenció en escoltar i recollir lo que la inspiració ens dicta, no ens en queda per saber què escrivim ni com escrivim.

Després que ella ha parlat, un cop ha terminada sa missió, llavors de sang freda hem de ser versificadors; perquè –tingueu-ho ben entès– aquells versos *que han sortit* són fatalment dolents.

No cal que brinqueu de sorpresa o potser d'indignació; *tota improvisació és dolenta; el bon vers no surt, sinó que es fa*.

Convençuts d'això, és dir, perfectament convençuts de que heu estat potser inspiradíssims, però de que heu escrit uns versos plegats de tares de totes mides i menes, tireu l'obra al calaix i no vulgueu llegir-la fins que us vinga tan de nou com si no l'haguéssiu escrita vosaltres.

Llavors –i sempre amb el ferm convenciment de que aneu a llegir una monstruositat– comenceu a buscar defectes –i en trobareu– i a espurgar-los –i els espurgareu. La tasca no és fàcil, oh no!, però sempre paga el treball que s'hi esmerça. La rima rebeca que no vol acudir avui, acudirà demà; la paraula que no trobeu el primer dia per més que us espremeu la memòria o regireu diccionaris, vos la donarà a l'hora menys pensada el primer que passi pel carrer.

«Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage», deia Boileau, que era un mestre versificador; i afegia: «Polissez-le sans cesse et le repolissez».

I ara ja em sembla que sento els esbalecs dels *versificadors fàcils* que criden: «Però això és un treball de xino i posar l'esperit a la tortura! Això no és fer art! Això és desnaturalitzar la inspiració, malmetre-la!»...

No! Calmeu-vos! Cert és que no és jugar al tuti, però no és posar l'esperit a la tortura; això és fer art; perquè l'art, com més perfecte és en la forma, més artístic és, perquè és més bell. I respecte a lo que tantes vegades he sentit de «desnaturalitzar la inspiració», és la més tonta de les tonteries. Què heu de desnaturalitzar? Per ventura la inspiració no la teniu allí, escrita, fixada en el paper? No tingueu por que se us escapi! En quant a malmetre-la... és cosa vostra; no la malmeteu! Únicament se tracta de precisar-la, de presentar-la en la major pulcritud i simplicitat.

Mestres i Maragall també coincidien a xocar amb el Noucentisme en un altre punt molt més transcendent quant al desenvolupament de la seva comesa poètica: llur visió de la projecció social de l'escriptor és antinoucentista, es basa en la pràctica ideològicament independent i no «orgànica» (en el sentit de l'intel·lectual orgànic gramscian) de la literatura. Els mots que el segon escrigué el 7 de maig de 1903 a Enric Prat de la Riba, arran d'haver estat forçat a deixar el Brusi, són prou significatius de tot plegat:

Això, m'ha deixat, ho confesso, un bon xic adolorit, però també amb un sentiment d'independència i de dignitat satisfeta, que m'aconsola l'adoloriment.

La Veu, La Renaixença i algunes altres publicacions m'han ofert ara amablement les llurs planes per a escriure-hi; i l'oferiment de *La Veu* ve ara confirmat i avalat per la lletra de vostè, obligant-me més a correspondre-hi com penso fer-ho, no exclusivament, però sí molt principalment, aixís que em senti mogut a dir quelcom al públic. Mes desitjo també servir aquesta independència que he recollit, i no sens dolor, segons li he dit, com el meu millor tresor. (OC I 1060)

Posteriorment, Maragall fou ben conseqüent amb aquestes paraules seves. En canvi, Prat de la Riba potser no se les va arribar a creure del tot. Per aquest motiu, l'inicial idil·li entre poeta i polític es truncà irremeiablement arran de la no acceptació de Maragall de formar part de les llistes de la Lliga Regionalista a les eleccions a Corts de 1905. Com ja és a bastament sabut, d'ençà que Maragall anteposà l'intel·lectual independent a l'intel·lectual orgànic i pseudopolític, la seva obra començà a ser conceptualitzada en negatiu per l'*establishment* noucentista. Basti'n com a mostra la glosa que Xènius dedicà a *Enllà*.¹⁴ Maragall deixà de ser-hi un poeta model per esdevenir un poeta antimodel.

El tarannà literari independent de Mestres és incontrovertible, no a partir d'un determinat moment, ans des del principi de la seva carrera. Era contrari a les capelletes i a la subjugació que impliquen les modes literàries, fet que molt sovint li propicià l'aïllament. Revisant les seves biografies i els articles dels principals crítics literaris coetanis aquest fet és constantment precisat. Ramon D. Perés, per exemple, en el transcurs d'una conferència donada al Centre Català sobre *La Garba* s'hi referia com segueix: «se destaquen sa independència, son caràcter propi, sa falta d'adaptació al motllo acostumat que com un llit de Procust empetteix als homes escurçant-los quan passen de la mida corrent i vulgar. Si quelcom nou e important poden deixar a la literatura catalana les obres de Mestres cregueu que molta part serà deguda a aqueix caràcter independent i retret que el poeta ofereix» (Perés 65). Efectivament, el temperament poètic independent i contestatari de Mestres serà una de les causes principals que el conduiran a ser críticament atacat o expressament silenciats per la crítica i la maquinària politicocultural del Noucentisme.

I quin era el lloc que, per a Maragall, ocupava Apeles Mestres dins la història de la literatura catalana just en el tombant de segle, just abans d'emprendre la seva amistat amb ell?

14 «Quin llibre! Per ventura mai la paraula humana hagi arribat a tan solemnes extrems com en ell... De vegades –haig de confessar-ho–, no sé pensar sense terror en el destí del nostre poble, obligat a sostenir, sobre la seva pobra normalitat, tan precària, el pes i la grandesa i la glòria d'aquestes sublims anormalitats: la Sagrada Família, la poesia maragalliana... // *Enllà* és la nota més aguda, més estrident, del romanticisme llatí, potser del romanticisme de tot el món» (Xènius, «*Enllà*»).

En un article necrològic sobre Joan Sardà (OC1 875-879) que el poeta llegí a l'Ateneu Barcelonès el 15 de desembre de 1899, catalogava les diferents generacions literàries del quasi ja liquidat segle XIX segons l'actitud d'aquelles davant la qüestió catalana. A parer de Maragall, el primer grup d'autors era el conformat pels joves dels anys quaranta, que presentaven «un provincialisme fortament marcat». El segon grup era l'integrat pels literats lligats al regionalisme; es tractava de l'anomenada generació de 1888, que «va iniciar a Barcelona la manera de pensar d'una capital moderna». Maragall descrivia així el grup que eclosionà l'any de l'Exposició Universal: «els homes de moda són l'Yxart i en Sardà per la crítica i el periodisme, en Narcís Oller per la novel·la, en Casas i en Rusiñol per la pintura i l'Apeles Mestres té el ceptre de la poesia». En relació amb el catalanisme, el Maragall de 1899 explicava que el darrer grup d'escriptors esmentat «són del segon catalanisme, en què el catalanisme se va tornant polític, però d'una política encara purament sentimental». Segons el criteri catalanista maragallià, el tercer grup generacional d'escriptors era el ja lligat pertinentment al nacionalisme, format per ell mateix i els autors de la seva generació.

Amb l'avantatge que ens atorga la perspectiva històrica, és interessant veure que, si bé el 1899 Maragall relega Apeles Mestres al cul de sac del vuitcentisme –igual com ho faran, a partir de 1902 i 1903, *Cu-cut!* i *Catalunya*, i, programàticament, a partir de 1906, el Noucentisme establert–, més endavant Maragall i la seva obra seran tractats semblantment, tot i que des d'una altra perspectiva, per Eugeni d'Ors arran del trencament del poeta amb Prat de la Riba i els seus acòlits. La diferència serà l'actitud artística i literària adoptada per un i altre escriptor.¹⁵ Apeles Mestres respondrà a l'intent de silenciament i negació del qual serà objecte per part del Noucentisme amb el contraatac literari, via el sarcasme poètic i teatral. En canvi, Maragall, voluntàriament, desapareixerà.

Al capdavant, tots dos escriptors –Mestres, a causa del seu republicanisme i de la seva concepció popular de la literatura ho farà molt abans que Maragall– acabaren allà mateix: refusats programàticament pel Noucentisme. La selecció ideològicostètica que va dur a terme aquell moviment fou implacable. En aquest sentit, el 1909 fou un any de gran torbació –ja no literària sinó moral– per a Maragall. Com és prou sabut, la Setmana Tràgica el feu decantar cap a posicions absolutament enfrontades amb el noucentisme. Tot plegat es feu palès en el canvi que operà en la figura del seu Comte Arnau. És molt simptomàtic que Mestres li lloés el personatge que sorgí de *Seqüències* (1911) –redimit per la poesia cantada pel poble, per «una noia de veu viva», neta de recriminacions pels pecats comesos–, molt diferent del que havia aparegut a *Enlla* (1906) –un Comte conservador, com el Maragall enaltit per Carner, que sacrificava l'eterna recerca de la independència espiritual per l'ordre i el seny terrenals. (Marfany 122-185)

15 La revista *Juventut*, en canvi, esdevindrà una ferma defensora de Mestres. Val a dir que també publicarà i enaltirà convenientment Maragall, com ha assenyalat Imma Farré. L'artista col·laborarà en la publicació dirigida per Lluís Via no només com a poeta, sinó també com a teoritzador de poesia i il·lustrador. De la recepció de Mestres i Maragall per part del grup de *Catalunya* ja se n'ha ocupat Jaume Aulet; i sobre l'antagònic tractament que Mestres rebé per part de les dues revistes, n'hi ha una lectura de Robles (410-432).

No podem donar per acabat el present article sense referir-nos a les paraules que Mestres va deixar escrites sobre Joan Maragall, les quals conduïren Josep Murgades a afirmar que patia de «misonisme» o fòbia a la novetat. En referir-se amb aquest substantiu al tarannà antinoucentista refractari de Mestres, l'estudiós es basà en l'opinió que el poeta-artista donà sobre el seu amic Maragall a l'anecdota *Vist i sentit*, publicat pòstumament. Concretament, reporta les paraules de Mestres referides a Maragall com a exemple de «refracció a l'autoritat emanada de l'Institut. Però també, en indestriable correlació, misonisme *tout court*» i «en què resta palès que llur oposició s'adreça tant al noucentisme com a tot allò que comportés un bri de major o menor novetat en relació amb els esquemes estètics i mentals més típicament decimonònics» (Murgades 109-110).¹⁶ Heus aquí el comentari de Mestres sobre Maragall:

[La meua esposa] tenia per jutjar els homes, un cop d'ull meravellós; el judici que, a la primera vegada de parlar-hi, formulava, no fallava.

D'en Maragall solia dir sempre que es parlava en la intimitat: –Un home tan bo, tan simpàtic, tan ben educat...

Quina llàstima que sigui *tonto*!

Entre el judici d'ella i el dels que l'han proclamat «el gran, el lluminós, el vident» prefereixo el d'ella.

Sento haver-ho de dir d'un home a qui jo estimava molt, però fins a ell, cap poeta català havia escrit tantes tonteries (Mestres, *Vist i sentit* 157)

Tenint en consideració la relació personal d'amistat dels dos poetes, constatable en l'epistolari publicat i inèdit entre ells, i els paral·lelismes, no únicament les oposicions, de les seves poètiques, creiem que el fet de titllar Maragall de «tonto» s'ha d'interpretar com una *boutade* de Mestres, el qual era, segons contenen les biografies escrites pels seus amics més íntims, un home de tarannà essencialment jocós i de parlar clar.

En el fragment citat, Mestres, amb el seu característic to bromista i col·loquial tingut informalment, hauria volgut ressaltar implícitament el contrast entre la pròpia poesia, *terre à terre*, centrada en els «petits vius» i en els aspectes més quotidians, si es vol prosaics, de l'existència humana, i la més metafísica de Maragall.

Altrament, cal subratllar que *Vist i sentit*, tot i haver estat acabat d'escriure o escrit el 1918, no fou publicat fins el 1987, seixanta-nou anys després de la mort del seu autor. Caldria esbrinar –cosa força complicada– si la intenció de Mestres en vida fou arribar a publicar algun dia aquell llibre

¹⁶ En paral·lel a l'exemple de clar «misonisme» de Mestres, Murgades es refereix al «manllevat d'Anfós Par, en què nega qualsevol valor a tot allò esdevingut de la renaixença ençà» i el «fornit per l'erudit i bibliòfil Miquel i Planas». L'abocament de Mestres al calaix del misonisme per part de la crítica literària contemporània es basa, alhora que en l'omissió de les seves concomitancies i col·laboracions amb el Modernisme i els modernistes, en destacar sobretot, massa sovint, aquells aspectes d'aquell moviment que el poeta més combativament refusà, els esteticistes i parnassians. El fet que, si no modernista, Mestres fos un autor confluent amb el Modernisme en determinats aspectes artístics i no en uns altres tingué com a conseqüència que no encaixés, ni amb calçador, dins el Modernisme acceptable pel Noucentisme. No cal dir que la seva ideologia republicana hi col·laborà amb escriure.

o, contràriament, no fer-ho. En qualsevol cas, no ho va fer, cosa que el deslliura de la presumpció de mala fe amb què d'antuvi, de forma descontextualitzada, podrien ser interpretades les seves paraules.¹⁷

En morir Joan Maragall, Apeles Mestres, «per a rendir el darrer tribut al que fou excels poeta i home excel·lent», sí que va voler fer públics els versos que en rebé el 5 de maig de 1908, l'endemà de la seva segona visita a casa del matrimoni Mestres. A través d'ells, Maragall agraià al poeta i a Laura Radenez el regal floral amb què l'havien amicalment obsequiat. Obrant d'aquesta manera, Mestres afirmava haver-se salvat «de la irreverència d'escriure una banalitat qualsevol per sortir del pas»:

Al matí, el ram d'anit encara encès,
amb noves flors m'heu enjoiat el dia.
Poeta, grans mercès,
a vós i a vostra dolça companyia.

Bibliografia

«Apeles Mestres. *Gaziel*, poema il·lustrat per l'autor», *L'Avens*, núm. 4, 30 abr. 1891, p. 127-128.

«Apeles Mestres. *Vobiscum. Indiscrecions*», *L'Avenç*, núm. 4, abr. 1892, p. 126.

«Apeles Mestres. *L'estiuet de Sant Martí*». *L'Avenç*, 31 març 1893, p. 93-94.

Aulet, Jaume. *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*. Curial, 1992.

«Campanya lingüística de L'Avenç. Antecedents, teoria general, solucions pràctiques. Conferències donades en el Centre excursionista per J. Massó i Torrents, J. Casas-Carbó i Pompeu Fabra». *L'Avenç*, 31 des. 1891, p. 375-389.

Casacuberta, Margarida. «Introducció». *Els Jocs Florals de Girona (1902-1935)*. CCG Edicions i Funfacció Valvi, 2010, p. 33-42.

Castellanos, Jordi. «Estudi introductoriu». *Antologia de la poesia modernista*. Eds. 62, 1990, p. 5-74.

— «Verdaguer i el Modernisme: una recepció controvertida». *Literatura, vides, ciutats*. Eds. 62, 1997, p. 19-49.

¹⁷ A més d'avorrir la poesia espiritual de Maragall i detestar el vessant parnassià i decadentista del Modernisme, Mestres avorria altres aspectes significatius del moviment, com la seva estètica arquitectònica. La seva opinió sobre Gaudí n'és una prova fefaent: «En Gaudí, l'autor d'aquesta arquitectura (?) no sé si de boig o d'assedegat d'originalitat, amenaça sempre amb no fer més construccions civils per consagrar-se exclusivament a l'arquitectura religiosa. Així li ho ha ordenat –segons diu ell– la Mare de Déu. // Així, quan un propietari té la mala idea d'encarregar-li els plans de la casa que vol fer-se, en Gaudí comença per refusar, després sembla deixar-se entendre i acaba per dir que té de consultar-ho amb la Mare de Déu. Si ella li concedeix el permís... // Desgraciadament per al bon nom de l'arquitectura catalana, la Mare de Déu li concedeix sempre» (Mestres, *Vist i sentit* 91).

Corredor, Josep Maria. *Joan Maragall*. Aedos, 1960.

Farré, Imma. *La revista «Joventut». Literatura, modernitat i eclecticisme*. Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2019.

Leonart, Josep. «Tardanies, d'Apeles Mestres». *La Revista*, núm. 71, 1 set. 1918, p. 312-313.

Maragall, Joan. Carta a Apeles Mestres, 20 juny 1909. *Documentació familiar i personal*, caixa 5D-52-14. Arxiu Històric Barcelona.

— *Obres Completes* [OC]. Selecta, vol. I-II, 1960-1961.

Marfany, Joan Lluís. «Sobre l'evolució ideològica de Joan Maragall». *Aspectes del Modernisme*. Curial, 1990, p. 122-185.

Masferrer i Cantó, Santiago. *La Nostra Gent: Apeles Mestres*. «Quaderns Blaus», núm. 9. Llibr. Catalònia, [1927].

Mestres, Apeles. «El garrofer». *Joventut*, núm. 20, 28 juny 1900, p. 312-314.

— «*De poètica catalana*. Fragments d'un llibre inèdit». *Joventut*, núm. 100, 9 gen. 1902, p. 27-29; núm. 101, 16 gen. 1902, p. 43-44; núm. 102, 23 gen. 1902, p. 59-60.

— Aplec de correspondència rebuda d'Apeles Mestres, de 9 cartes compreses entre els anys 1906 a 1911. Fons personal de Joan Maragall i Gorina, ca. 1880-1911. Biblioteca de Catalunya, mrgll-Mss. 2-61-6/14, mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/epistolari/id/5032. Consulta: 8 maig 2019.

— «En la mort de Joan Maragall. Quatre versos inèdits den Maragall». *El Poble Català*, 22 des. 1911, p. 1.

— *Vist i sentit. Bons mots i mals mots. Anecdolari*. Millà, 1987.

Molas, Joaquim. «El poeta», dins *Apel·les Mestres (1854-1936). En el cinquantenari de la seva mort 1936-1986*. Nadala de la Fundació Jaume I, núm. 19, 1985.

Murgades, Josep. «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua & Literatura*, núm. 7, 1996, p. 105-127.

Perés, Ramon D. «Conferència donada en el Centre Català sobre l'últim llibre d'Apeles Mestres (acabament)». *L'Avens*, 31 març 1891, p. 65-69.

Pijoan, Josep. «*Enllà, de Juan Maragall*». *La Lectura*, núm. 75, març 1907, p. 272-274.

Pons, Josep-Sebastià. «El poeta». Joan Maragall. OC I, Selecta, 1970, p.1231-1234.

Quintana, Lluís. *La Veu misteriosa: la teoria literària de Joan Maragall*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

Robles Massó, Marta. *Apeles Mestres (1854-1936). La dignitat de la tradició literària popular*. Tesi doctoral. Universitat de Girona, 2019.

Siguan, Marisa. «Contraban d'idees: tres cales en la recepció de Heine». *Professor Jaquim Molas: Memòria, escriptura, història*, vol. 2. Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 1021-1032.

Terry, Arthur. *La poesia de Joan Maragall*. Quaderns Crema, 2000.

Xènius (Eugeni d'Ors). «Enllà i la generació noucentista». *La Veu de Catalunya*, 29 juny 1906.

Rebut el 21 d'agost de 2019
Acceptat l'11 de novembre de 2019